

Přehled staršího bádání o postavě Přemysla Oráče podává Vratislav Vaníček (Vaníček 2016, 32–35). Také tento badatel se přiklání k interpretaci Přemyslovy postavy jako bájného zajišťovatele plodnosti a úrodnosti země (tamtéž, 35–41). Proto pokládá logicky Libuši za Přemyslovu partnerku v obřadu „svaté svatby“, spouštějící plodnost a úrodnost krajů (tamtéž, 41–44). Pro Čechy samé mělo ovšem největší význam Přemyslovo „spoutání lidu zákony“. Představu Přemysla jako našeho prvního zákonodárce sdílel ve čtrnáctém století ještě pan Ondřej z Dubé ve svém „Řádu práva zemského“ (Graus 1975, 95; Sadílek 1997, 88).

Dívčí válka

Tento Kosmův motiv před nás staví nelehký úkol. Ze všech pověstí právě tato prodělala nejvýraznější historický vývoj. Zatímco u Kosmy jde víceméně o nepříliš závažné soutěžení mezi oběma pohlavími, od Dalimila dále líčí čeští autoři děj jako skutečný boj, krutý a nelitostný. Kosmas podává ve svém textu dívčí válku jako aitiologický mýtus, tedy takový, který vysvětluje, proč je něco takové, jaké to je. Cítí potřebu vysvětlit, jak se ženy dostaly z privilegovaného postavení, jež podle něho zastávaly za vlády kněžny Libuše, do situace podřízenosti mužům, jak tomu bylo v kronikářově době. Dle dobrých zásad středověké dialektiky koncipuje tuto změnu jako boj mezi pohlavími a užívá přitom zřejmě jako vzorů antickou báj o Amazonkách, jakož i mýtický příběh z počátků Říma o únosu Sabine (Geary 2006b, 39–42).

Kronikář přitom pracuje též s toponymem Děvín, k němuž podává výklad Vladimír Karbusický (1995, 30–33). Zapojíme-li fantazii, můžeme zde spatřovat pojmenování hradu po mladé ženě (viz i naše Libice nebo dnes severoněmecký Lübeck) jako magický ochranný prostředek jeho obranných schopností: hrad budiž neproniknutý a nepřivlastněný jako *virgo intacta*.

Je však možné, že zde Kosmas promluvil k dobově živé, a řekněme ihned, že ošemetné, problematice. Od desátého do jedenáctého století se totiž postavení žen v české společnosti pronikavě změnilo. Když kníže Vratislav I. v únoru roku 921 nenadále zemřel (nejspíše padl v bitvě), svedly o vedoucí postavení v mladém státě boj jeho matka Ludmila a choť Drahomíra, přičemž funkce regentky nakonec připadla Drahomíře (o akcích panovnic v raném středověku viz Butler 2004, 788–789). To je situace, která v českém státě od té doby nenastala až do patnáctého století.

Pro viditelnější postavení žen v české společnosti raného středověku by mohl hovořit i nejméně jeden doklad archeologický. Pochází z raně středověkého pohřebiště datovaného od sklonku 9. do prvních čtyř desetiletí

10. století v prostoru laténské brány A na oppidu Závist nad Zbraslaví, v mnoha směrech nestandardního (Motyková–Rybová 1975; Chochol 1975; Motyková–Lutovský 2010). Zdejší hrob II (v novějším značení 2) obsahoval pozůstatky ženy, zemřelé přibližně ve věku 60 let. Autor antropologické interpretace Jaromír Chochol (1975, 515) ji pokládal za „matku rodu“ a odvozuje část pospolitosti zdejších zesnulých právě od ní. Novější bádání uznává prvotní Chocholovy interpretace, třebaže je „nelze potvrdit ani vyvrátit“ (Likovský–Velemínský 2010, 815). V tomto případě by tedy cti-hodné seniorce vzdali její potomci čest jako zakladatele rodiny. Celá věc se ovšem natolik vymyká obecnému kontextu našich raně středověkých sepulkrálních zvyklostí, že bude lépe nespolehat na ni příliš.

Naproti tomu již od pozdního 11. století se ujala společenská praxe v tom smyslu, že ženu svobodnou živí otec, ženu vdanou pak manžel, aniž by ona sama měla přístup k obživným prostředkům (nejprve v zakládací listině kláštera Hradisko u Olomouce, CDB I: 79, zvl. s. 85 ř. 5–10; Charvát 1992, 377). Tento proces „podrobení žen“ musel proběhnout právě v jedenáctém století, tedy v době Kosmově, a kronikář se jednoznačně – i svým dílem – přiklonil na stranu zastánců mužské hegemonie.

Etnografické a folkloristické analogie nám zde příliš nepomohou, neboť za hranicemi našich obzorů hrají krom Amazonek ženy-válečnice spíše úlohu doplňkovou, definovanou zpravidla mužskou rolí, kterou její nositel nemůže z nějakého důvodu plnit. Známe tak sv. Eufrosinu, světici dvanáctého století, která se převleče za muže, aby získala dle sálského zákoníku dědictví. Ve Skandinávii se objevuje motiv dívek jako posledních zástupkyní svých rodů, které přijímají úlohu synů. Arabský folklór zná byzantské válečnice bojující s muslimy, které po porážce a sňatku rodí svým mužům syny, kteří pak bojují na muslimské straně proti Byzantinům (Jones 2016, 604–606).

Nicméně motiv žen-bojovnic či žen-vladařek nebyl ranému středověku zcela cizí. V germánskojazyčných oblastech disponujeme vzácně dokladovým materiálem archeologickým. Údajné ženy pochované se zbraněmi a zbrojí bývají však často muži (Gärtner–Haas–Gebhard–Harbeck–Immler–Rott 2014, 235–236), jakkoli ze skandinávské Birky známe bohatě vypravený pohřeb válečnice, a to dokonce hodnostně velitelky jízdy (Baten et al. 2021, 18). Nově získává podobné poznatky také genetický výzkum zaměřený na aDNA. Tak rozpoznali badatelé v jednom z těl vybavených zbraněmi a uložených do hrobu 3 na pohřebišti přelomu šestého a sedmého století v Niederstotzingen, Lkr. Heidenheim, ženu, a dokonce

sestru dalšího z mužů v onom hrobě spočinuvších. Těla 3b (♂) a 3c (♀) náležela zřejmě bratru a sestře z jedné matky, kdežto tělo 3a (♂) patřilo muži z téhož otce jako žena z hrobu 3c. Byli tedy všichni tři zde pohřbeni potomci jednoho otce ze dvou různých matek (Steuer 2012, 25).

Informace poskytují spíše prameny písemné. K údajům barbarských zákoníků druží se zde dokonce zmínky o ozbrojeném násilí, jehož se ženy dopouštěly kolektivně, útočíce na celé vesnice a plence je. V langobardském Editus Rothari z roku 643 se dokonce vedle označení *heriman*, „muž vojska, bojovník“ objevuje (*h*)*arimanna*, „svobodná žena“, doslova však „žena vojska, bojovnice“ (Jeep 2001, 111–112). Válečnice nadpřirozené povahy, zasahující do dění pozemského například osvobozováním zajatců, jmenuje první merseburské zaříkadlo z desátého století (Jeep 2001, 107).

Pro pozdější stadium raného středověku představovaly však ženy ve zbraní, často přirovnávané ke starověkým Amazonkám, jev nežádoucí, protiřecící křesťanským zásadám uspořádání společnosti a dokládající „necivilizovanost“ mimokřesťanské praxe (Gärtner–Haas–Gebhard–Harbeck–Immler–Rott 2014, zvl. s. 222–224). Podobně je tomu v raně středověké Skandinávii, kde prameny sice odrážejí určitý posun ve vnímání společenského postavení žen s přijetím křesťanství, ale topos „žen ve zbraní“ slouží spíše jako literární prostředek vyjadřující obecné přesvědčení o nežádoucnosti vymykání se tradičnímu poslání ženy, tj. vstupu do manželství, založení rodiny

Rekonstrukce úboru vznešené Langobardky z pátého či šestého století.

a péči o ni (Saxo Grammaticus, o němž Friis–Jensen 1987; Sawyer 2003). Středověká literatura v tom ohledu navazovala na písemnictví antické (Mudimbe 1994, zvl. s. 82–88).

Ženy válečnice známe i z bájného podání irského; velitelka ženského vojska Aoife dokonce útočí na samého Cú Chulainna (O’Connell 1995, kap. 7 s. 358–360).

Obzvláště svéráznou podobu „dívčí války“ nacházíme ve vrcholně středověkém britském vyprávění o vznešené Albině a jejích třiceti třech sestřích. Tyto dámy provdal jejich otec, syrský král „*Dioclisian*“, za manžely, kteří jim nebyli po vůli, a proto se paní rozhodly odepřít jim plnění manželských povinností. Pánové si stěžovali u krále, který dámy za to napomenul. Posléze se ovšem Albina a její sestry rozhodly vzít věci do vlastních rukou, nežádoucích manželů se zbavily hromadnou vraždou, za což byly posazeny na loď a odeslány do vyhnanství. Přistály na britských ostrovech, které po Albině, iniciátorce celého projektu, pojmenovaly Albion (Drukker 2003, 454–455).

Vedle historických a archeologických dokladů osvětlujících tuto otázku v raně středověké Skandinávii vzpomeňme i diskusi, kterou s císařem Otou I. vedl Ibráhím ibn Ja’kúb a ve které padla zmínka o „městu žen“. Koneckonců sám Kosmas uvádí na scénu ženu-válečnici ve velmi dramatické scéně svého vyprávění o lucké válce, „pastorku“ Strabovi a jeho tragicky zesnulé choti.

* * *

Moderní bádání chce v dívčí válce spatřovat odraz čehosi na způsob *rite de passage*, obřadu dosažení dívčí dospělosti (Tomaszewski–Bończa 1998, 299) či sezonních předkřesťanských slavností (Sadílek 1997, 114). S ženskými iniciačními obřady se však setkáváme spíše u společností lovecko-sběračského ustrojení (Leitao 1995, zvl. s. 142 pozn. 53).

Nicméně objasnění je snad možné najít jinak a jinde. V antických Delfách se totiž na paměť Apollónova vítězství nad drakem Pythónem každých osm let slavil svátek jménem Septerion. Při první části slavnosti zřídili na chrámovém mlatě chatrč „královského vzhledu“. K této chatrči zamířili muži z určitého delfského rodu v den svátku po setmění konkrétní cestou v naprostém tichu, nesouce zapálené pochodně. Chatrč pak zapálili a převrhli stůl. Všichni účastníci pak uprchli branami chrámu, aniž se jedinkrát ohlédlí (Trumpf 1958, 150).

Paralely s Kosmovým líčením dívčí války nelze přehlédnout. Vystavění „hradu“ jménem Chrasten jednopohlavní pracovní silou (jinoši); stěžení část dění v noci; odnesení pokrmů a nápojů z „hradu“ (= převrácení stolu?); zapálení stavby z hořlavých materiálů (Kosmas I: 9, Bretholz s. 20–21). Za takových podmínek bychom před sebou skutečně mohli mít otisk něčeho na způsob usmiřovacího obřadu za prolití krve nestvůry, jak to předpokládá Jürgen Trumpf (1958).

Kosmas	Delfy
hrad Chrasten	chatrč „královského vzhledu“
mladíci a dívky	muži z jednoho rodu
noční hostina	příchod v tichu po setmění s pochodněmi
únos dívek	zapálení chatrče
odnesení potravin a zapálení hradu	převržení stolu a útěk

Zde by skutečně mohlo jít o iniciační obřad mladíků, jehož absolvováním se z chlapců stávají muži. Kronikář by k nim pak ve vztahu k tématu přidal dívky, a celek by doplnil antickými výpůjčkami příběhů o bojových Amazonkách a o únosu Sabine.

A co s tím drakem? Do našeho zorného pole se tu znovu vrací otázka zabití obludy, kterou nalézáme ve vyprávění mistra Kadlubka a která na stejném místě (zplození potomstva i ženského rodu → přemožení draka → založení města) chybí u Kosmy. Skrývá se před námi v temnotách mýtu bezejmenný český hrdina drakobijce? Byl tímto hrdinou jen tušený *Prabivoj? Nebo se takto vyznamenal bohatýr jménem Kazi, z něhož učinil Kosmas Krokovu dceru? Kdož ví...